

Gabriel, Jiří

Josef Macháček o filozofii a filozofování

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. B, Řada filozofická.
1988, vol. 37, iss. B35, pp. [7]-19

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/106993>

Access Date: 01. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

JIRÍ GABRIEL

JOSEF MACHÁČEK O FILOZOFII A FILOZOFOVÁNÍ

K nedožitým sedmdesátinám profesora Macháčka

„I filozof se přizpůsobuje své době,
ale jen tím, že se s ní rozchází.“

Dne 4. prosince 1987 by se dožil sedmdesáti let profesor JUDr. a PhDr. Josef Macháček, po léta senior katedry marxisticko-leninské filozofie a logiky na filozofické fakultě Univerzity J. E. Purkyně v Brně. Jeho životní dráhu a filozofický odkaz jsme se v hrubých rysech pokusili charakterizovat v nekrologu otištěném ve Sborníku prací fil. fak. Brno 1984.¹ Napsali jsme v něm mimo jiné, že Josef Macháček „ve vší své práci a v celém svém životě hlásal a — ne bez rizika nepochopení — uplatňoval jistý svérázný, avšak přece marxistický a komunistický koncept marxisticko-leninské filozofie“.

Výrazu „hlásal“ jsme v této větě užili také proto, poněvadž profesor Macháček se jako filozof — necháme-li zde stranou jeho bohatou činnost veřejně politickou — vždy soustřeďoval na pedagogické, především přednáškové působení. Josef Macháček byl jedním z nejvzdělanějších příslušníků generace vstupující do našeho filozofického života na přelomu čtyřicátých a padesátých let. Nikdy se však nesnažil mít hodně publikací (v rukopise zůstala i jeho velká práce z poloviny padesátých let o vztahu formální a dialektické logiky, jež svým pojetím tehdy hodně diskutované otázky v mnohém převyšovala většinu uveřejněných příspěvků jiných autorů); od poloviny šedesátých let pak přestal publikovat prakticky vůbec. Macháček samozřejmě věděl, že jeho nezáměm o „publikační čísla“ je u vysokoškolského učitele dost neobvyklý, nicméně — přes všechny výčitky, s nimiž se proto setkával — zůstával u svého přesvědčení, že ve filozofii chvíli trvá, než člověk pozná, co musí říci. Své stanovisko formuloval obvykle ve velmi vyhrocené podobě: „Proč o filozofii psát? Nechci-li psát ani pro peníze ani pro jiné výhody, ani proto, že bych se domníval, že dvě-tři základní myšlenky, které tvoří mou filozofii (a který filozof jich má více?) musím zdůvodňovat stovkami stránek nějakého systému? Ty dvě-tři myšlenky mohu žít, dokazovat je všim, a tím je snáze kolportovat než nějakými knihami. Filozofie je život... (...) Slovo

¹ Cetl, J. — Gabriel, J.: K odkazu profesora Josefa Macháčka. Sborník prací fil. fak. Brno, B 31, 1984, s. 81—83.

není na počátku, slovo je na konci nebo téměř na konci, má-li to být totiž slovo, které již nebudeme muset odvolávat — protože je již nebudeme moci odvolat.“²

Nepřipomínám zde toto (podle mého soudu vnitřně rozporné) Macháčkovy stanovisko, abych s ním polemizoval, abych „dokazoval“ význam (dobré) filozofické publikace pro filozofii, pro její formování a působení, a tím nakonec i pro filozofa samého. Následující stránky mají ukázat a) že v řeči o Macháčkově filozofické aktivitě je třeba dbát na rozdíl mezi „publikovat“ a „psát“ a b) že do Macháčkova vztahu k publikování výsledků svého psaní (který tak kontrastoval s pozorností, již Macháček věnoval pracím jiných, jejich přípravě i hotové podobě) se svým způsobem promítal jeho přístup k filozofii, nebo přesněji — jeho způsob filozfování.

Autorem textu na následujících stranách je totiž sám Josef Macháček: jde o pasáže z Filozofického deníku 1963—1968, objeveného v Macháčkově písemné pozůstalosti. Strojopis tohoto „deníku“ tvoří sto šedesát kusů popsaných stran formátu A4, rozdělených do dvou oddílů: první je uveden zmíněným už titulem, druhý (s. 86—160) má nadpis „II. 1964“.³ Text obou oddílů je rozčleněn na paragrafy-poznámky; v prvním oddílu je jich 294, v druhém 229. Macháčkovu Deníku by spíše odpovídal název Filozofický zápisník: dvouřádkové až čtyřstránkové paragrafy přináší filozofické sentence a zamyšlení nad nejrůznějšími filozofickými problémy, včetně otázky, co „filozofický problém“ vůbec je. Macháček tu uvažuje o poznání, hodnocení, světovém názoru, náboženství, umění, ideologii, filozofii, o předmětu a metodě filozofie, o filozofických disciplínách, filozofických směrech, dějinách filozofie, o vztahu filozofie ke světu, k vědě a k dalším formám lidské sebereflexe, o dialektice, správném myšlení, citech, zdravém rozumu, pravdě a omylu, o člověku a společnosti, o životě, lásce, štěstí, o výchově mladých filozofů, atd. Všemi paragrafy-poznámkami přitom prostupuje Macháčkův první problém: co je filozofie a jak právě ona může člověku pomoci hledat odpověď na vůbec nejzákladnější lidskou otázku — jak žít?

Náš malý výbor z Macháčkova Filozofického deníku obsahuje některé z poznámek týkajících se především samotné filozofie. Macháčkovy pojetí filozofie se ovšem v mnohém odlišuje od názorů, s nimiž se u nás setkáváme v běžných („oficiálních“) příručkách ke studiu filozofie. Nemusíme přirozeně s Macháčkem ve všem souhlasit, v každém případě bychom však měli vzít na vědomí, že když už Josef Macháček psal, pak psal tak, jak myslel, přičemž si nikdy nemyslel, že má smysl psát, nechceme-li napsat alespoň něco trochu jiného, než co už před námi napsali mnozí jiní. Macháčkovu byla filozofie právě „nejlidštějším zařízením na výrobu problémů“.

Náš výbor je ovšem právě jen malým výběrem — se vším nebezpečím takových výborů. „Deníkový“ způsob psaní Macháčkovu dovoľoval, aby

² Jde o citáty z Macháčkova Filozofického deníku (viz dále).

³ Macháčkův Deník má sice v titulu údaj „1963—1968“, avšak ve strojopise, který máme k dispozici, jsou poznámky pouze z let 1963 a 1964.

se k jednotlivým myšlenkám vracel hned v řadě poznámek, v různých souvislostech a z různých stran.⁴ V prvním paragrafu z roku 1964 Macháček napsal: „Když jsem začal psát tento deník, nemyslel jsem na jeho zveřejnění, resp. na to, že z těchto poznámek bude kniha. Ani dnes nechci psát o filozofii, „dělat“ do filozofie, ale dělat filozofii. Ani dnes ji nedělám pro nikoho jiného než pro sebe, protože vždy musíme udělat něco ze sebe, abychom k filozofii mohli svádět druhé. (...) Přece však vím, že tyto poznámky přijdou do rukou nějakého čtenáře, neboť si vskrytu duše přeji, aby — třeba až po mé smrti — do rukou nějakého čtenáře přišly. Jakého čtenáře? Takového, který ví, že filozofie není (jenom) na čtení.“ Macháček počítal se čtenářem (jako vždy počítal i s posluchačem), který se seznamuje s názorem jiného filozofa ne proto, aby v něm našel „pravdu“, ale aby v něm hledal pomoc při vlastním filozofickém přemýšlení (= filozofickém životě).

(Číselná označení jednotlivých paragrafů uvádějí stránku, na níž poznámka v Deníku začíná, a pořadové číslo poznámky. V tomto našem výboru je řazení Macháčkových poznámek dáno našimi „otázkami“.)

Proč vlastně člověk filozofuje; v jakých základních souvislostech je třeba filozofii vidět?

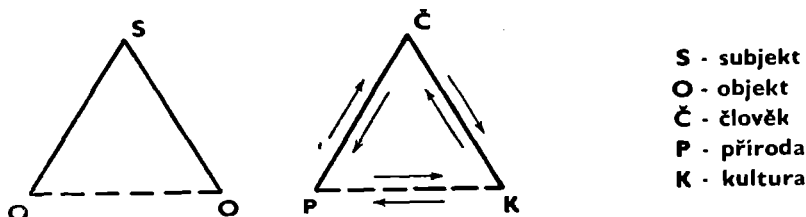
/33, 123/ Proč se lidé zabývají filozofií? Aby byli moudří? Protože jsou moudří? Aby poznali svět a své místo v něm? Protože znají svět a své místo v něm? Anebo: protože milují svou nespokojenost, protože nesnášejí vědeckou šed a nespokojují se s příliš nezávaznou pestrostí poezie? Nevím. Víím jen to, že já rád filozofii nemám; filozofuji pouze proto, že mám rád člověka i sebe, ale v jiném smyslu než je běžný. Jak si mám vážit člověka (nebo ho dokonce milovat), když jsou všichni lidé jako já, nebo jenom o trochu horší či lepší? Chci, abych byl jiný = chci, aby druzí byli jiní, a proto užívám filozofie jako chirurgického nože. Má chirurg rád svůj skalpel? Ti, kdo mají rádi filozofii, necht' ji pouze čtou nebo o ní přednášejí, ale ať nefilozofují, dokud nemají člověka tak rádi, že na něj myslí víc než na filozofický „nůž“. Filozofovat by měl jen ten, kdo se už sám pořezal, kdo filozoficky žije, kdo již zplodil aspoň jednu novou myšlenku, ne proto, aby se jí utěšil ze života (aby život filozoficky snášel), nýbrž proto, aby vnesl novou myšlenkou do světa nový kvas. Filozofie není opium ani prostředek pro spaní, nýbrž prostředek k probuzení z iluzí a ze spánku. Kant byl probuzen Humem, Kant sám probudil mnoho jiných filozofů, na neštěstí moderní filozofie působí jen jako uspávací prášek nebo v nejlepším případě jako projímadlo. Láska k moudrosti — Sókrates, filozofie. Láska k filozofii — knihy o Sókratovi, o filozofii.

/12, 48/ Myslím, protože jsem, protože žiji: myšlení jako atribut lidského života, jako forma jeho existence. Myslím, abych byl, abych žil:

⁴ Pozorný čtenář, který prostuduje celý dochovaný strojopis, si jistě všimne, že v Macháčkových formulacích k některým otázkám dochází k jistým významovým — ne však podstatným — posunům, popřípadě k neshodám. J. Macháček sice strojopis přehlédl (jsou v něm i jeho drobné rukopisné vsuvky, resp. opravy), závěrečnou redakci však zřejmě neudělal.

myšlení jako nástroj a podmínka života, jako nástroj a podmínka vědy a praxe. Myslím, aby druzí byli, aby život člověka byl lidštější; myšlení jako nástroj a podmínka kultury a existence kulturního člověka. /.../

/22, 85/ Sémantický „trojúhelník“ nemusí být trojúhelník. Stačí říci, že mezi slovo a věc se vkládá myšlenka, že myslet znamená dvojí vztah: k věci a ke slovu. Naproti tomu můj „antropologický“ trojúhelník se nedá znázornit přímkou; svět jako příroda a svět jako historie (kultura, společnost) jsou dva světy, ale vždy zároveň jeden svět (tedy objekty téhož O).

A. Šipky vně trojúhelníku: a) Člověk je (poznává se jako) součást, produkt přírody a tvůrce historie i jako tvůrce, přetvořitel přírody (skrze kulturu, historii, vědu, morálku). b) Příroda před člověkem, člověk před kulturou. c) Vztah Č—P: nutnost, pasivita. Vztah Č—K: svoboda, aktivita. Člověk jako produkt přírody a producent kultury. d) Vztah P—K je základnou, jejímž vrcholem je Č: Dvojí povaha člověka — příroda a kultura, ale příroda již pochopená a přetvářena přes kulturu, a kultura vybudovaná člověkem, tj. produktem přírody. e) Věda poznává P (přes K), i K (snáze než P, protože bezprostředněji), i Č (z příčin P i z následků K).

B. Šipky uvnitř trojúhelníku: a) Východiskem je K, ne P; člověk jako produkt kultury, sebeprodukt, a tím jako tvůrce své přirozenosti P. b) Společnost před člověkem, jednotlivcem, existence před esencí (v jiném smyslu než v existencialismu). c) Vztah K—Č nutnost, vztah Č—P svoboda. d) Vztah P—K zůstává stejný. e) Filozofické poznání: vztah Č—P a Č—K, a to jak vně, tak uvnitř trojúhelníku. Proto i závislost na vědě i „nadvědeckost“; u Č—P poznání, u Č—K poznání a hodnocení (poznání a hodnocení činnosti, tvorby, praxe). Vztah Č—(P+K) = výměr filozofie; vztah člověka ke světu i k sobě. Poznává se přes poznání P, K i Č, zatímco věda poznává P, K i Č ze vztahů Č—P a Č—K. Filozofie: nejde tolik o poznání vztahů jako o jejich vyjádření (proč, jak poznávat, jak žít atd.).

Z jakého „materiálu“ tedy filozofie vychází?

/18, 68/ Materiálem pro filozofii je všechno: filozofie, světový názor, věda, umění, náboženství, všechno, čím se dostáváme do styku se světem a životem, celá naše „zkušenost“ v nejširším slova smyslu. To vše nám slouží k otázce: jaký je náš vztah ke světu, jaký by mohl a měl být, jaký nový, aktuální smysl bychom měli dát tomu všemu?

/35, 127/ Materiálem pro filozofa je prakticky všechno, jako pro bás-

nka; v tom je však jeho velikost, vybírá-li si z toho všeho právě to, co je pro soudobý vztah člověka ke světu hlavní. Někdo se může spokojit s tím, že se noeticky vyžívá na myšlenkových vztazích ke světu, druhý si klade otázku vztahu života (člověka) k sexu, jiný si může vybrat za materiál sny a halucinace (i v nich je vztah S—O), někdo otázku komunistické přeměny společnosti apod. Konkrétní otázka doby a filozofická otázka nejsou odtržitelné od materiálu — ptát se, znamená ptát se něčeho, a toto něco může být stejně Heideggerovo Dasein jako socialistický člověk. V tom je také třídnost, stranickost v samém kladení otázky, neboť v ní se projevuje, co nás nejvíce zajímá, a budoucnost také ukáže, byl-li náš zájem totožný s hlavním zájmem doby.

Materiál je ovšem vždy chudý; není to celý svět, celá zkušenost. A přece je třeba z toho vybudovat nejen celek, ale celek světa. Druhá stránka otázky — logicko-systematická: filozof vytváří teorii universa jako experiment, jako hypotézu, a to na nedostačujícím materiálu. Ale pokud je to materiál pro základy dost pevný (pokud jde o stěžejní problém doby), potud je „celek“ celkem. Příští doba a příští filozofie vystaví nový svět, protože také sám nefilozofický svět bude nový.

/109, 72/ Filozofický materiál: 1. život, 2. věda, 3. ostatní filozofie (včetně filozofie o životě a o vědě). Z toho všeho ovšem filozof vybírá — především vybírá „sebe“ jakožto svůj vztah k životu, k vědě, filozofii, umění... Zde také lze mluvit o třídnosti jeho přístupu, ale není to jen souhrn třídnicích návyků a zájmů (vlivem výchovy rodinné a školní, četby apod.), nýbrž také suma náhod, které ovlivňují jeho výběr. Hlavní motivační výběru je individuální problematika (štěstí, láska, bůh, umění...); co mne zajímá, co bych chtěl vědět, jak chci žít? Řešení vybraných problémů je podmíněno také tím, čím je podmíněn výběr problémů, ale místo třídnosti zde nastupuje „stranickost“, která již zdaleka není jen třídní: předsudky, myšlenkové návyky, snaha uchovat dosavadní „pravdy“ bez pohromy a začlenit do nich systematicky pravdy (resp. skutečnosti) nově. „Systém“ v tomto smyslu má dvojí význam: 1. nové pravdy (skutečnosti) nesmějí být v rozporu se starými, 2. ucelený pohled na svět a vlastní poměr k němu. Zde navíc pramení snaha většiny filozofů po navázání na tradici („kolegiální“ tolerantnost k minulé filozofii, i snaha „rekonstruovat“ nebo naopak destruovat minulou filozofii). Jde opět o přízpusobení starých a nových pravd, tentokrát však starých pravd novým (např. u Nietzscheho).

Současná západní filozofie reaguje na novou situaci ve vědě a ve společnosti přesně tak, jako každá filozofie předtím: přízpusobuje nové poznatky (skutečnosti) staré filozofii nebo přízpusobuje starou filozofii novým skutečným. To poznali i pragmatikové a udělali z tohoto poznatku novou „teorii pravdy“. Není to nová teorie pravdy, ani nová filozofická metoda, nýbrž „starý“ vývojový princip poznání (dějin poznání). Marxisté ani nereformují ani nedestruují filozofii; navazují pouze na starou filozofii, která v minulém století platila jako rekonstrukce filozofie Hegelovy a Feuerbachovy.

/28, 101/ Filozofie je (stejně jako člověk) vždy ve světě i „nad“ světem (pokud myslí a poznává, protože vždy poznává na pozadí celku, systému, byť i svého vlastního). Dnes i moderní „antipracticismus“ (antipoliti-

cismus) je vlastně projev vnitrosvětské pozice filozofa, nikoli snad důkaz nějaké mimosvětské filozofie.

„Materiál“ pro filozofii není ovšem ještě „předmětem“ filozofie. Co je tedy „filozofický problém“?

/117, 97/ Otázka předmětu a metody není otázka pro filozofii; ta nemá ani předmět, ani metodu. Naopak: věda se dá předmětem a metodou odlišit od ostatní naší činnosti, stejně jako se každá věda od ostatních věd odlišuje svým vlastním předmětem a svou vlastní metodou.

Filozof si svůj „předmět“ tvoří — a tvoří jej svým myšlením. „Předmětem“ je pro něj svět, život, vztah ke světu a životu. Ale tak, jak svět, život a náš vztah ke světu je také předmětem vědy, z něhož si vědec vybírá za svůj skutečný předmět tu či onu část skutečnosti, tak si filozof vybírá tu či onu stránku svého vztahu ke skutečnosti za východisko pro přemýšlení, tj. pro tvorbu filozofického problému. Metoda vědy je způsobem vědcova myšlení předmětu jeho zkoumání, filozofický problém je ta či ona stránka našeho vztahu k životu, zproblematizovaná naším přemýšlením, a tedy jím vytvořená. Je proto zcela „zákonitě“, že každý filozof si určuje svůj předmět „nově“. A zcela normální ve filozofii je také stav, že velkému počtu filozofií odpovídá stejný počet jejich definic. V tomto smyslu je problém filozofie (tj. filozofie jako problém) dokonce opravdu první problém, na který filozof naráží — problém, který si musí vytvořit, aby mohl přejít k dalším problémům, resp. k další tvorbě filozofických problémů.

/49, 172/ Věda, umění, světový názor, sama filozofie, to vše (i všechno ostatní, všechno „lidské“) je předmětem zájmu filozofa, ale není to předmět jeho zkoumání. Nejdříve je nutno z toho všeho předmět — vztah člověka ke světu udělat. Věda např. není tímto vztahem, i v ní se pouze tento vztah projevuje, a filozofie musí hledat tento vztah „ve“ vědě; proto také není „filozofie vědy“ filozofií, nýbrž vědou (o vědě) — věda je zde předmětem, nikoli vědecký postoj člověka ke světu.

Dva stupně filozofické metody: 1. Filozofická analýza existujících „forem“ vztahu S k O (popis a hodnocení těchto forem) — analýza = otázka: jaký je vztah člověka ke světu? (Tedy také: co je lidský svět, duchovní situace doby, jak jsou diferencovány a spojeny různé postoje ke světu atd.) 2. Filozofická syntéza: obsahu těchto forem-otázek: jaký by mohl a měl být vztah člověka ke světu? Možnosti a povinnosti člověka, dorozumění a sjednocování lidstva, součin našich přání a potřeb atd.

Zde nejde, nemělo by jít „zjednodušování“ v poznání a hodnocení tak daleko, abychom se spokojili s hesly jako „konzumní morálka“, „ideál komunistické společnosti“ apod., nýbrž jde opravdu o filozofickou analýzu a syntézu. Co je filozofická analýza a syntéza? Stručně řečeno: analýza znamená vidět za vším, co člověk dělá, člověka (jeho možnosti, jeho situaci, jeho dobu, „poznat sebe“). Syntéza znamená vidět za člověkem (dneška a včerejška) všechno to, co ještě dělat může, má, musí, aby byl člověkem i v budoucnosti, to je člověkem lidštějším a rozumnějším.

„Lidštější“ a „rozumnější“ není totéž jako „pokrokovější“. „Pokrok“, progres, má smysl jen ve vztahu k pevným kritériím. Kritéria se však také vyvíjejí. Vzhledem k dnešním kritériím jsou dnešní lidé pokrokoví

i konzervativní, ale zítra...? To se týká i progresivních pravd, zkrátka všeho. Dalo by se dokonce říci: pokrok vůbec není, je pouze vývoj.

/42, 156/ První filozofickou otázku „řeší“ filozof jako filozof i jako „nefilozof“. Jako filozof vymezuje svůj „předmět zkoumání“, jako nefilozof řeší vztah filozofie k ostatnímu vědění. V druhém případě je jeho východiskem jen východisko „zdravého rozumu“, nechce-li se obrátit o pomoc na sociologii vědění, na metodologii věd apod. Dosavadní chyba filozofů a vědců: filozofie byla vymezována buď z hlediska vědy nebo věda byla definována z hlediska filozofie. Důsledek: nespravedlivé hodnocení filozofie nebo nespravedlivé hodnocení vědy.

Kult vědy, trvající tři sta let, má ovšem za následek, že vymezení filozofie jako „nevědy“ se považuje za příznání nesmyslnosti filozofie. Angličané jsou v tomto odsudku zdrženlivější; jejich odlišení vědy od historie a matematiky (science, history, mathematics) umožňuje aspoň teoreticky uznání filozofie za další, čtvrtý druh racionálního poznání, nicméně i oni jsou nakloněni názoru, že rozdíl mezi prvními třemi druhy vědění je menší než rozdíl mezi nimi a filozofií. U nás je situace o to horší, že i matematika (logika) a historie se pokládají za vědy (matematické a historické vědy). Proto snad by byl pro filozofii vhodnější název „filozofická věda“ nebo „filozofické vědy“ (podle disciplín), ovšem kdyby „věda“ byla chápána jako vědění vůbec, ne pouze jako věda přírodní, k níž má podle většiny vědců i filozofů např. historická věda mnohem blíže než filozofie.

Nejde ovšem o termín, nýbrž o to, že filozofické otázky se jinak kladou a řeší než otázky vědecké, historické a matematické. Pokud toto nepochopí především sami filozofové, budou stále řešit jen problém „metafyziky“ (hlavně: je-li „možná“ jako věda) nebo problém vztahu mezi myšlením a jazykem (jediná „vědeckost“, která zůstává, když jsme na první otázku odpověděli záporně), případně ty problémy, které patří do psychologie. Záchrana filozofie před metafyzikou, aniž bychom ji redukovali na pouhou logickou nebo lingvistickou „činnost“, to je první důsledek mé filozofie, třebaže to není můj první úkol. Tím je otázka filozofické otázky (i filozofie jako filozofické otázky), nikoli negativní destrukce té či oné filozofie nebo dokonce veškeré „moderní“ filozofie.

/43, 157/ I. Filozofie jako problém. II. Filozofické problémy: 1. Problém poznání (nikoli pravdy). 2. Problém hodnocení (nikoli hodnoty, dobra nebo pod.). 3. Problém bytí (nikoli v ontologickém, nýbrž antropologickém smyslu). 4. Problém světového názoru (tj. problém každodenní zkušenosti, zdravého lidského rozumu; to však patří spíše ad I nebo ad II/1). 5. Problém náboženství, umění, speciálních věd atd. — rovněž spíše ad II/1 nebo II/2.

„Ontologický problém“ (bytí vůbec)? To je pseudoprobém. Ani „svět jako celek“ nepatří do tzv. ontologie, nýbrž do problematiky „světového názoru“. Z filozofických problémů je ovšem „prvotní“ problém hodnocení, nikoli poznání; i při poznání jde v první řadě o hodnocení poznání. Filozofický předmět poznání je přímo „vymezen“ filozofickým hodnocením: hodnocením vztahu člověka ke světu. (Abychom jej ovšem mohli hodnotit, musíme jej znát. Proto také „druhořadý“ problém — to, co je — je při výkladu filozofie i při vlastním řešení filozofických problémů na prvním místě.)

Námítka: Je (bude jednou) filozofie jen axiologií, je (bude jednou) vztah S—O předmětem vědy? Zajisté, ale noetika, filozofie světového názoru (vedle axiologie) zůstane, protože vždy v nich a ostatních filozofických disciplínách půjde především o hodnocení poznání a praxe, nemluvě o tom, že filozofické poznání vztahu S—O je jiné než vědecké (je již samo o sobě hodnocením, na rozdíl od vědeckého popisu a výkladu).

/44, 158/ Antická filozofie byla zároveň antickou vědou ze dvou příčin: a) Poznání vztahu S—O předpokládalo znalost „S“ a „O“ (které nebyly tehdy ještě vědecky zkoumány), b) „vědecká zkušenost“ přitom byla každodenní zkušenost. — Skutečné vědy vznikají až na podkladě skutečně „vědecké“ (vědecky získané a prověřené) zkušenosti.

/52, 177/ Také dřívější filozofie problematizovala život, ale dělala to tak, že si vytvářela problémy o životě a pak je řešila, nebo dokonce došla k závěru, že to skutečné problémy nejsou (a jak by také mohly být). Vynalezl se bůh, nesmrtelná duše, smysl života, věci o sobě atd. a pak jsme se ptali, co to je (co jsme to vlastně vytvořili). Samo poznání se stalo problémem, třebaže poznání jsme si vytvořili k řešení problémů. I život se stal problémem. A stále ještě zapomínáme na sebe jako na stvořitele všech těchto problémů a jejich „smyslu“.

Filozof se neptá, v čem je smysl toho, co už je „vytvořeno“ (člověkem nebo přírodou), nýbrž: jaký nový smysl tomu dát. To je filozofická problematika, a je ovšem víc než jen filozofická — je to v pravém slova smyslu naše existenční problematika. Neptáme se jen, jaký smysl dát životu, jak žít, ale snažíme se také tuto otázku (i odpověď) vtělit v čin, v život. Filozofie není filozofií života, filozofií o životě, ale pro život: kritériem její objektivní správnosti je „úspěch“, s jakým ji osobně, subjektivně dovedeme proměnit v život, jak jí dovedeme ovlivnit ostatní (jejich život a nejen myšlení), do jaké míry se zkrátka a dobře stane „materiální silou“, a to již v nejbližším okruhu naší působnosti. — Dříve filozofové svět jen vykládali, tj. vykládali to, co sami většinou popletli a zamotali, dnes jde o to: změnit se a tím změnit i ostatní — o to, žít v duchu svého poznání.

Materiálem pro filozofii je „všechno“. Avšak i filozof se musí specializovat?

/13, 51/ Specializace ve filozofii? Nelze se např. specializovat na teorii poznání, leč že na ni filozofii redukuje (Locke). Podobně s metafyzikou (Heidegger), s axiologií atd. Specializují-li se jenom na lingvistický rozbor jedné kategorie, nedělám buď vůbec filozofii (pouze posluhuji těm, kdo ji dělají), nebo opět redukuji celou filozofii na tuto kategorii. To není otázka celého nebo uceleného systému: buď vysvětlujeme vztah člověka k člověku tak, že jdeme aspoň k podstatě tohoto vztahu (proto je možná zmíněná „redukce“), nebo vůbec nefilozofujeme: — Analytická filozofie je rovněž takovým druhem celé filozofie; rozbor všech základních jazykových kategorií je rozbor všech možných přístupů člověka ke světu, a pokud jde jen o analýzu vědeckého jazyka, je to opět celá filozofie, i když redukována na zvláštní typ teorie poznání, na filozofii vědy, na rozbor těch kategorií, v nichž svůj vztah ke světu vyjadřujeme. To neznamená, že každý filozof musí (aby byl filozofem) napsat aspoň jeden spis

o každé filozofické disciplíně, nýbrž jen to, že filozof je noetik, metafyzik, axiolog . . . , i když je např. jen noetik.

/118, 100/ Bytí (bůh, přírodní zákony), Ego (duch, společenskohistorické zákony), Život (přírody, společnosti), Existence — to nejsou vývojově stupně filozofie, nýbrž trvalé komponenty každé filozofie, třebaže v různých dobách vždy jen jedna z nich slouží za východisko pro chápání celistvého vztahu S k O, člověka ke světu. I ve vědě jde vždy o život, a to ve dvojm smyslu: o poznání života i o udržení života (přežití, zlepšování životních podmínek). Filozofii jde o to „jde o život“.

/119, 104/ Dnes už je vyloučeno obsáhnout duchovní život, celý svět univerzální intuicí. Řekové mohli vycházet nejen z vědy, ale z celé kultury. Dnešní filozof má o dnešku jen „šajn“, proto jeho filozofie, třebaže není speciální „vědou“, představuje speciální, dílčí pohled na život. Jediný lék proti této specializaci: žít plně dobu, ve které žijeme. Filozofie je pokusem takto žít i dokladem toho, jak jsme žili. /.. /

/17, 65/ Filozofie je spíše sebekritikou než sebepoznáním. „Nedůvěřuj si příliš“ místo „poznej sebe sama“. Jen v tomto smyslu (ale vždy) je také antropologií, i když v užším smyslu je filozofie antropologií jen tehdy, když z politických a jiných důvodů (ekonomický a sociální útlak, nejistota atd.) je „třeba“ klást důraz na otázku svobody, práv člověka atd. Důraz na ty či ony filozofické disciplíny, případně úspěch těch či oněch filozofických směrů, to je důkaz, že filozofie „řeší“ vždy „aktuální problémy“; např. aktuálnost otázky vědeckého poznání a vědy vůbec (od počátku novověku dodnes), problém historického poznání a filozofie dějin (od Hegela) atd. Proto se někdy filozofie jakoby redukuje na dílčí otázky (dnes rozbor jazyka), ale tyto dílčí otázky jsou ve skutečnosti aspektem „věčné otázky“, jejíž nová aktuálnost je vyvolána konkrétní problematikou doby. („Věčnost“ jako trvalá aktuálnost, aktuálnost jako varianta věčné otázky.) Ne tedy děla práce, ale aktuálnost problémů. Co je pro tebe, pro mne aktuální? Např. dnes: jazyk (dorozumění a „smysl“ života apod.); nebo „bytí“ jako výraz hledání jistot. Střídání směrů je navíc zákonitým průvodním jevem střídání aktuálního nebezpečí z jednostrannosti toho směru, který je již dlouho u moci.

/19, 72/ Filozof si vybírá nejen základní otázku, ale i svůj „směr“. J. F. Mora uvádí (Philosophy Today) přes padesát směrů ve filozofii. Jen některé z nich (asi čtyři-pět) mají však dnes nějaký význam. I to je důkaz, že právě tyto směry kladou otázky nejdůležitější. Snad některý jiný směr bude aktuální za dvacet-třicet let, až se jeho otázka stane aktuálnější nežli je dnes. (I když také vychází z dneška, nikoli ze zítřků; srov. Nietzsche, Kierkegaard.) Mora také rozlišuje čtvero možných přístupů k chaosu ve filozofických směrech: 1. dogmatický (jen jeden má pravdu), 2. eklektický (všechny mají pravdu), 3. skeptický (žádný nemá pravdu), 4. dialektický (v každém je kus pravdy i nepravdy). Proč by však měl být druhý přístup eklektický? Nejde přece o „pravdu“ (a i v tomto případě je eklektický spíše 4. přístup) směrů, a pokud jde o naši pravdu o směrech, pak jsme ji již vyslovili: Všechny jsou výrazem a svědectvím doby, všechny jsou oprávněny, i když zároveň nutně jednostranné. — Otázka ovšem, zda jednostranný důraz na určitý problém neodsouvá do pozadí problémy důležitější. V tom je smysl kritiky — např. marxistické

kritiky současné západní filozofie. Čeho je dnes třeba? Nikoli problematizovat všechno, ale: co je třeba dnes problematizovat?

/19, 73/ Můj nejoblíbenější filozof — můj největší a nejlepší soupeř. Co mohu postavit proti jeho analýze, proti jeho rekonstrukci zkušenosti? Každá filozofie je vždy rekonstrukce otázek, stanovisek, kritérií. Filozof nestaví, nepokračuje v započatém zkoumání, ale přezkoumává, přemýšlí, přepracovává, rekonstruuje svět. Co je to za blázna, který si vystaví dům, pak ho zbourá a staví jiný, nebo jde hledat Diogenův sud? Není to blázen, je to filozof. (Každá filozofie je rekonstrukci filozofie, ale Deweyho rekonstrukce ve filozofii jí zrovna není. Zato Wittgenstein . . .)

/28, 102/ Vědy se vydělovaly a vydělují z filozofie nikoliv proto, že filozofie byla vědou a nyní jí není, ale proto, že filozofie — po celou dobu své existence v podstatě tatáž — upevňuje svůj předmět (vztah ke skutečnosti), odhazujíc „objekty“ i „subjekty“, pokud je „omylem“ chápala nikoli jako aspekt vztahu S—O, nýbrž jako „S“ a „O“ o sobě. Filozofie není tedy ochuzována vědami, ale zbavuje se dobrovolně toho, co jí nepatří a nikdy nepatřilo. (Filozofie před vznikem věd pouze za vědy suplovala.) I „konkrétní člověk“ jako takový je předmětem vědy, ne filozofie — ovšem vztah konkrétního člověka ke konkrétní skutečnosti je, byl a vždy bude předmětem filozofie. Také Husserl a Heidegger řeší tento vztah, neruší jej.

/32, 119/ Vždy bude mnoho filozofií, protože každý filozof myslí, a ani dva lidé nemohou myslet totéž (různý vývoj, různé vlivy atd.). Svět, ve kterém žijeme, je jediný svět, ale každý z nás má navíc svůj svět a ze svého světa dělá svou filozofii: náš svět = naše filozofie. Ve filozofii jde tedy vždy o subjektivní aspekty „světa vůbec“, o vyjádření a racionální zdůvodnění našeho vztahu k němu (našeho = tak se dívám, tak nazírám na svět). Vědec vysvětluje svět a člověka, básník vyjadřuje vztah člověka (sebe) ke světu, filozof vysvětluje a vyjadřuje vztah člověka ke světu tím, že vysvětluje svět v sobě a sebe ve světě.

Co vlastně tedy filozofie je?

/11, 37/ Co je filozofie? Nejdříve otázka: co jsem já, co je mé poznání, hodnocení? Přesněji: co je pravdivá myšlenka, dobrý čin, dobrý život, co je správný ideál atd.? Každý z nás má odpověď na tyto otázky, ale jednak si je zřídka uvědomujeme (i když jednáme v jejich duchu), nebo si je nezduvodňujeme. — Správnost — hlavní adjektivum pro všechny formy lidského života, pro jeho ideální formy.

/14, 55/ Věda má svůj předmět a metodu. A filozofie? Může mít svůj předmět a metodu, i když není vědou? Je možno mluvit o filozofickém zkoumání, poznání, myšlení, vysvětlení, pochopení? Odpovědi na tyto otázky vyžadují: 1. Rozbor tzv. „vědeckých“ filozofií; co bylo ve skutečnosti jejich předmětem, jejich metodou? Jaké jsou výsledky („poznatky“) tohoto druhu filozofování? Jaká je jejich platnost ve srovnání s vědeckými poznatky? A existuje i v „nevědecké“ filozofii nějaká metoda, která by nebyla přijata z vědy? 2. Rozbor „nevědeckých“ filozofií; mají předmět zkoumání, svou metodu? Jejich závěry, platnost závěrů a jejich poměr k vědeckým závěrům i k závěrům „vědecké“ filozofie. 3. Jaký je rozdíl mezi vědeckofilozofickým a nevědeckofilozofickým pojetím vztahu

člověka ke světu? Jak chápat tento vztah, nenazveme-li jej „předmětem“? 4. Které jiné postoje k tomuto vztahu máme vedle postoje poznávacího? Prožívání, vyjádření, chápání. 5. Jak je možno tento vztah „dělit“? Podrobný popis všech stránek tohoto vztahu. 6. Co je materiálem pro poznání tohoto vztahu, všech jeho stránek? Kritéria pro výběr, pro hodnocení. Dobová kritéria, „věčná“ kritéria. 7. Možnost zpracování materiálů, důsledky pro poznání, pro praxi. — Nejdůležitější: 4. a 5.

/16, 62/ Předmět, předmětnost filozofie je vynucena vědou, která musí mít svůj předmět. Ale co znamená: filozofie je „vyjádření vztahu ke světu“? Není to záměna filozofie se světovým názorem? Světový názor je postoj, který podobně jako filozofie je založen na poznání, hodnocení a citech, a na rozdíl od filozofie nemá vůbec předmět, a proto je neučitelný, nesdílitelný. Filozofie nemá za předmět „předmět“, jejím předmětem je vztah S—O, a to jako předmět poznání i hodnocení. Protože vztah S—O se nejplněji vyjadřuje ve světovém názoru, proto právě je světový názor předmětem (předmětem kritiky) filozofie. Podobně věda, poznání, praxe, hodnocení (filozofie hodnotí hodnocení), vztah člověka k jednotlivým vědám, nejen k vědě vůbec; vše, co člověk dělá, jeho poznání dějin i hodnocení dějin (filozofie dějin) atd.

Resumé: Věda poznává svět, včetně člověka ve světě. Světový názor není jen názor (suma poznatků), ale především vztah, projekt, výraz vztahu ke světu, postoj ke světu. Filozofie je poznání vztahu S—O; ale problém: co je to za poznání, když to není poznání vědecké, a když to není pouze hodnocení, ale poznání i hodnocení. — Věda poznává věci ze vztahů, filozofie vztah z věcí?

/31, 115/ Filozof (na rozdíl od vědce) může začít kdekoliv, ale to, co dělají někteří filozofové, není začátek; navazují pouze na to, co někdo jiný řekl, hledají, jak ho vyvrátit nebo jak ho doplnit. Pravda, kritika cizí filozofie je vždy kritika z hlediska mé filozofie (zase rozdíl mezi filozofií a vědou) a vlastní filozofie se vždy vyvíjí jen v souvislosti s kritikou cizích názorů (tak je možno udělat „jednou ranou“ např. „marxistickou filozofii“ a „kritiku současné západní filozofie“, neboť jde o dva aspekty téže věci), ale to lze dělat až po „začátku“ — když už máme svou filozofii. Začátek: kde lze hledat data o vztahu mezi S a O.

/39, 145/ Každá nová filozofie začíná novou otázkou, resp. novým smyslem starých otázek, a proto také novou „metodou“, tj. novou (třebas i jedinou) „myšlenkou“. Nemusí to být odpověď na otázku, ale sama tato otázka.

Různé „podotázky“ mé otázky (jak žít?): co a jak poznávat, co dělat (dokonce i ve smyslu: jaké zaměstnání si mám vybrat), jakým hodnotám dávat přednost, jakým koníčkům, jaké filozofii, světovému názoru atd. Tyto otázky si klade každý člověk (na rozdíl od odborných, pseudofilozofických otázek: co je pravda, co je dobro atd.), a proto má odpověď na ně se týká každého člověka; neexistují speciální otázky filozofie, anebo: každá „speciální“ otázka ve filozofii je jen speciálním řešením té otázky, na kterou hledá každý člověk odpověď, především v praktickém životě a praktickým životem. Každý jednotlivec žije jinak (různá povolání, různé zájmy, návyky, přežitky atp.), přesto však každý z nás „řeší“ svým životem stejné otázky a problémy; které otázky a problémy to jsou, to je

první otázka pro filozofii. Druhá: jaký je smysl těchto otázek a problémů v životě dnešního člověka? Třetí (a poslední): které otázky již nemají smysl, anebo jaký nový smysl mám dát těmto již „nesmyslným“ otázkám? (To je otázka „nové“ otázky, nové filozofické myšlenky.)

/71, 250/ Monismus, dualismus, pluralismus: jeden svět, dva světy, mnohost světů. Jako součást přírody jsem monista, jako člověk, který poznává svět i historii a jako součást této historie (jako tvor společenský) jsem dualista (k přírodě přistupuje vědomí a společnost), jako člověk-jednotlivec (člověk vedle jiných lidí a jiných věcí) jsem pluralista. A každý člověk žije v tomto trojím světě, i když pro filozofa je svět jenom jeden, svět vztahů mezi S a O.

/61, 215/ „Co se dá z toho udělat?“ — Nejen v praktickém jednání, ale i v myšlení je fantazie stejně důležitá jako rozum a odvaha. Je to však fantazie, možno říci, „metodická“. Vytvářím si model světa a zkouším, vejde-li se mi do něj skutečný svět. Ne-li, vytvářím si jiný model.

Filozofie je modelování, a to z „látky“ veškerého poznání a praxe. Praktický postup: 1. Vytvořit hypotézu o vztahu člověka ke světu, o jeho světovém názoru na základě všeho (mně) dostupného vědění o vědění a praxi. 2. Problematizace tohoto světového názoru, analýza jeho otázek a odpovědí. 3. Vytvoření nového modelu (jako vzoru); syntéza toho, co je a co má být. (Něco jiného než odvozovat to, co má být, z toho, co je — tato otázka je pseudootázka.) 4. Nová problematizace tohoto světového názoru, a zase znovu od začátku.

Je však filozofie přece jen filozofií světového názoru? Je zájem o vědu, umění atd. jen zájmem o vědecké, umělecké a jiné aspekty světového názoru? — Snad, chápeme-li světový názor tak široce, že zahrnuje i sám život; světový názor jako postoj k životu, jako způsob života.

/74, 262/ Filozofie stavějící jen na poznacích věd není filozofie, ani není vědecká. Věda nevzniká zobecněním vědy. Řemeslo, které se dnes převážně provozuje, nahrazuje mnohé vědění jedním věděním, a v tom už je jeho chudoba (není to totéž jako vztah konkrétního k abstraktnímu, nýbrž jde o vztah abstrakce vědecké k jakési „filozofické“ abstrakci, která je z hlediska vědy nikoliv novým poznáním světa, ale zbytečným a špatným poznáním vědy). Předmětem filozofie je vztah člověka ke světu, přičemž filozofie je sama jedním z aspektů tohoto vztahu; nejde však jen o předmět poznání, nýbrž také o „předmět“ (nenormativního, neimperativního) uzákonování tohoto vztahu. Vztah je tu jako otázka („jak žít“), uzákonění je uzákoněním této otázky; metoda je tu cestou od otázky a jejího smyslu k nové otázce, k novému smyslu.

/73, 254/ Metoda: ani fenomenologická, ani pozitivistická, ani vědecká, ani pouhé zobecnění. Metoda filozofická (= filozofie jako otázka o smyslu otázky „jak žít“) reprodukuje otázku každého člověka (i když si ji teoreticky neklademe, vždy „ně-jak“ žijeme) v obecném smyslu, aby ji vrátila člověku v jejím individuálním smyslu. Neučí člověka dobře, morálně žít, nutí ho pouze, aby si konkrétně tuto otázku znova položil, případně poprvé položil, nebo stále kladl. — Naše myšlení i jednání jsou odpověď na otázky; každá pravda a čin jsou odpověď na určitou otázku a celý náš život je odpověď na „obecnou“ otázku: Jak?

/83, 285/ Nikoliv: co je předmět filozofie, jaká je její metoda, ale co

dělat, aby lidé filozofovali? Nikoliv pravdy, o nichž lze vždy pochybovat, ale návyk „pře-mýšlet“, překračovat dosavadní myšlenky, jít v myšlenkách k jejich „podstatě“. Nikoli sjednocovat lidi na základě poznání, vědeckého přístupu k realitě, ale na základě otázky, problému, tj. hledání, činnosti, programu, koncepce, a když už závěrů, tedy nikdy neuzavřených — jen tak lze sjednotit lidi, i k míru a válce, i k životu a lidství. Filozofie dává, má dát lidstvu program, ne odpovědi; v tomto smyslu otázka = hledání.

/24, 88/ Chyby racionalismu neodstraníme tím, že rozum zindividualizujeme. Bylo by pro lidstvo zdravější, kdyby vůbec dalo do klatby rozum, než když jej iracionalizuje tím, že z něj činí nástroj člověka k jeho odlišení od jiných lidí. Rozum vždy spojoval lidi, měl by je spojovat i dnes. Rozum je princip jednotící; city, instinkty, vůle individualizují. Rozum existuje vedle citů, ale rozum jako prostředek k iracionalizaci — to je absurdum. Důsledky této absurdnosti: místo pravdy původnost; lidé touží být jiní než druzí, nikoliv dobří, pravdiví apod. Proto i filozof pokládá každého jiného filozofa za hlupáka nebo za plagiátora (jestliže náhodou druhý filozof myslí jako on). Co dělat, aby filozofie byla opět racionalistickým základem pro soužití lidí? Filozofovat. Proto důležitost otázky: co je filozofie? Víme, že filozofie je, že existují filozofické otázky (věčné i dočasné), že existují různé názory na tyto otázky. Nevíme však, že je možno dohodnout se na jistých pravidlech filozofické hry, tj. hry, která má pro život lidstva větší význam než všechny ostatní hry, včetně Wittgensteinových Sprachspielen. Potřebujeme cíl, ne východisko; východiskem může být cokoliv, východisko, tj. předmět filozofie (to „cokoliv“, neboť všechno je součástí našeho vztahu ke světu), ale cíl není cokoliv; cílem může být jen pojetí světa v celku, vytváření a dotváření ideje „světa“ jako ideje celku, v němž má člověk své rozumem zdůvodněné místo a podmínky pro lidství. Proto hlavní problém: nikoliv poznání, praxe apod., ale: co je to „rozumnost“, co je to „lidství“ — na tom je třeba dohodnout se.

ZU DEM UNERREICHTEN SIEBZIGSTEN GEBURTSTAG VON JOSEF MACHÁČEK

Am 4. Dezember 1987 wäre JUDr. et PhDr. Josef Macháček, seit Jahren Senior des Lehrstuhls für marxistisch-leninistische Philosophie und Logik der Philosophischen Fakultät der J. E. Purkyně-Universität, 70 Jahre alt. Sein Lebenslauf und philosophisches Vermächtnis versuchten wir im Nekrolog, der im Sammelbuch der Schriften der Philosophischen Fakultät in Brno, B 31 (1984) veröffentlicht wurde, zu charakterisieren. Wir schrieben unter anderem, daß Josef Macháček „in allen seinen Schriften und während seines ganzen Lebens und — nicht ohne Risiko kein Verständnis vorzufinden — ein gewisses spezifisches, aber doch marxistisches und kommunistisches Konzept der Philosophie verkündigte und durchsetzte“. Unser Beitrag stellt eine kleine Auswahl aus dem Philosophischen Tagebuch 1963—1964 vor, daß wir im Macháček's schriftlichem Vermächtnis fanden. Aus diesem Tagebuch suchten wir solche Passagen aus, die den oben zitierten Satz aus seinen Nekrolog illustrieren, d. h. Passagen, die die Problematik „des Materials“ und des Gegenstandes der Philosophie, die Spezialisierung in der Philosophie und natürlich auch die Beziehung der Philosophie zur Wissenschaft und zu anderen Formen der Selbstbetrachtung betreffen.

